

УДК 930.2 94 (477) «1918»

ВЛАДИСЛАВ ПАРХОМЕНКО

м. Миколаїв

СПОГАДИ ГЕНЕРАЛА В. ЗЕЛІНСЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ДИВІЗІЇ СИНЬОЖУПАННИКІВ

У статті на підставі мемуарів генерала В. Зелінського висвітлено історію українського військового формування Центральної Ради – дивізії Синьожупанників. Проаналізовано достовірність наведеної у спогадах інформації.

Ключові слова: генерал Зелінський, спогади, дивізія Синьожупанників, німецька військова адміністрація.

Важливим джерелом з історії визвольної боротьби українського народу першої чверті ХХ ст. є спогади осіб, безпосередньо, причетних до тих визначальних революційних подій. Серед численної військової мемуаристики важливе місце належить споминам командира дивізії Синьожупанників генерала В. Зелінського [1]. Про історію Синьої дивізії залишили свідчення й інші мемуаристи зокрема ад'ютант зі стройової частини штабу дивізії Т. Омельченко [2]. Проте для нас важлива інформація надана особою, що стояла у витоків створення цього українського національного формування.

Учасник російсько-японської війни, кавалер ордену Св. Георгія 4-го ст., генерал В. Зелінський у листопаді 1914 р., під час боїв за Лодзь, потрапив до німецького полону. Про своє перебування в таборах мемуарист писав: «Полон мій почався в Ган-Мюнден. А після невдалої моєї спроби втекти, переведено мене з початком 1915 р. до табору Бішовсверда, де я перебув більше як два роки» [1, 6]. Падіння самодержавства викликало певну розгубленість у світоглядних орієнтирах генерала. «Тут почався рішучий перелом мого життя, коли в 1917 р., прийшли вісти з Росії про революцію... Перед мною була порожнеча, не було керуючої ідеї... в ту порожнечу влетіла перша ластівка української весни» [1, 6].

Влітку 1917 р. відбулася зустріч генерала з представником «Союзу Визволення України» О. Скоропис-Йолтуховським. «В той час я навіть і не сподівався, що факт мого українського походження стане для мене переворотом у цілому моєму дальшому житті ... В історії Аркаса я знайшов, що полковник Михайло

Зелінський (Зеленський) був за гетьманування Виговського брацлавським полковником і був одним із перших борців за українську справу. Мені пригадалося, як мені молодому хлопцеві оповідав батько, що я є правнуком українського полковника з часів гетьмана Виговського» [1, 9]. Генерал активно включився у пропагандистську роботу серед військово-полонених, очоливши Українську громаду в таборі Ган-Мюнден (Ганноверіш-Мюнден) [2, 59–60].

Уклавши Брестську мирну угоду з УНР, Німеччина зобов'язувалась сприяти формуванню з полонених українців військових підрозділів. Генералу В. Зелінському, українцю за походженням, німецька сторона запропонувала очолити цей процес. Прийнято рішення спочатку сформувати одну дивізію у складі 6 тисяч осіб. Проект уніформи для неї – сині жупани розроблено в таборі Ган-Мюнден, звідси й назва дивізії.

У Бресті В. Зелінський мав аудієнцію у начальника штаба головнокомандувача Східним фронтом генерала М. Гофмана. На цій зустрічі присутні й члени української дипломатичної місії М. Любинський і О. Севрюк. Мемуарист залишив цікаве свідчення про «повчальний урок» українській молодій дипломатії та її цілковиту, в тих умовах, залежність від німецької військової адміністрації. Так, після промови Зелінського про союз УНР з Німеччиною, до нього з докором звернувся М. Любинський, сказавши, що про ніякий союз з Німеччиною немає тепер й мови. «Цю замітку почув ген. Гофман і вона зробила на нього прикре враження. Він суворо глянув на Любинського й сказав: – Так, пане міністре, ви

це виказали в прияві усіх старшин, значить це ваша офіційна заява. Ви протестуєте проти союзу з Німеччиною. Я це беру на увагу й зараз видам відповідні розпорядження. Тоді звернувся до свого начальника штабу: – Негайно телефонуйте до канцлера Німеччини про ту саму висказану заяву міністра Української Народної Республіки... Любинський почав виправдовуватися, що дотепер не було ніякої мови про союз із Німеччиною, а тільки про мир» [1, 31]. Лише після цього М. Гофман заспокоївся. Своє оповідання мемуарист завершує сумним висновком: «Все ж таки те все зробило на мене прикре враження... німець робився учителем українських міністрів» [1, 31].

Місцем формування Синьожупанної дивізії стало м. Голоби під Ковелем на Волині. Генерал згадував: «В штаб дивізії я обрав найвідоміших молодих старшин, яких завважив підчас моєї праці в громаді. Начальником штабу став полковник Янів, персональним ад'ютантом Ростислав Кутітонський. До штабу увійшли: Сиротенко, Крушинський,

Т. Омельченко... Все це були видатні старшини й ідейні українці» [1, 22]. Дивізія у своєму складі мала 4 піших і 1 гарматний полки. Проте серед особового складу почали зростати більшовицькі ідеї, зокрема щодо вибірності командирів. Мемуарист писав, що 20 козаків і 1 прапорщика навіть довелося заарештувати: «В ночі прийшли до них німецькі підстаршини, приказали зібратися, відвезли їх на поїзд – назад в табор полонених в Німеччині» [1, 39].

У 20-х числах березня 1918 р. частини дивізії почали прибувати до Києва. Із хвилюванням про зустріч першого ешелону згадував її командир. «З цілим своїм штабом вийшов я на двірці на зустріч першого ешелону. Тут несподівано для мене зустрів я членів Центральної Ради на чолі з проф. Грушевським, що прийшли на привітання того першого ешелону синьожупанників. На двірці прийшли теж представники молоді – студенти й студентки із цвітами, театральна трупа Садовського ... Підійшов ешелон, висипалися радісно мої синьожупанники. Построїлися в рядах на пероні... По фронту пішов голова Центральної Ради

Командир Синьожупанників генерал В. Зелінський в Києві, 1918 р.
(фото із книги В. Зелінський «Синьожупанники». – Берлін, 1938)

проф. Грушевський, ізнявши шапку. Побіч нього йшов я та мій штаб, та деякі представники киевлян. Привітання Грушевського переривали весь час гучні оклики» [1, 44]. А 24 березня на Софійському майдані Києва відбувся парад вже 4-х піхотних полків дивізії. Цей парад знято на кінохроніку, кінокадри якої в свій час широко оприлюднювались. І хоча пізніше синьої уніформи в українських формуваннях не було, мабуть не випадково, саме такий образ «петлюрівця-синьожупанника» як типовий, став використовуватися в радянських та білогвардійських карикатурах.

Проте святкову ейфорію незабаром змінив конфлікт Зелінського із військовим міністерством УНР. На думку військового міністра О. Жуківського тримати цілу дивізію у Києві було недоречним, адже інші міста взагалі не мали боєздатних українських гарнізонів. Тому міністр наказав: один полк синьожупанників направити у Чернігів, другий в Катеринослав. Мемуарист цей крок Жуківського пояснював намаганням «політичних спекулянтів і соціалістів» із Центральної Ради розформувати його боєздатну дивізію. Під час аудієнції Зелінського з військовим міністром, останній намагаючись переконати командира синьожупанників, нібито заявив, що регулярна армія взагалі не потрібна, а буде міліція за швейцарським зразком, а у разі потреби, протягом місяця, Україна матиме 200-тисячну армію [1, 58]. Звісно, що в тих умовах такий оптимізм військового міністра не мав реальних підстав, на чому й наголосив мемуарист.

Генерал також зустрівся з головою Центральної Ради сподіваючись на його підтримку, проте М. Грушевський відповів: «Пане отамане, Рада у військові справи не втручається. Тому я вам в нічому тут не поможу» [1, 59]. Отже домовитися не вдалося. Як свідчив мемуарист, лише з німецьким генералітетом він завжди міг знайти спільну мову.

Незабаром виникло непорозуміння у О. Жуківського з німецьким командуванням. На зустрічі фельдмаршала Г. Ейхгорна, що прибув до Києва, а ні самого Жуківського, а ні представників міністерства не було. Хоча сам міністр перед цим пообіцяв бути на урочистостях. Г. Ейхгорн із задоволенням оглянув

почесний курінь синьожупанників. А німецький капітан Альвенслебен, відряджений до штабу дивізії синьожупанників, пообіцяв автору спогадів, що таку поведінку українському міністру, німці, ніколи не пробачать [1, 62]. Отже, тут простежується чітка пронимецька позиція мемуариста, який відзначав, що соціалісти-революціонери з Центральної Ради проводили по відношенню до німецької адміністрації подвійну, не відверту політику, і тим постійно порушували Брестську мирну угоду [1, 62]. Проте втручання німецької окупаційної влади у внутрішнє життя УНР генерал зовсім не помічав.

Конфлікт генерала В. Зелінського з військовим міністерством знайшов свою інтерпретацію у працях науковців. Так, дослідник Української революції Я. Тинченко відзначав, що ідея направити частину полків синьожупанників в інші міста України була в тих умовах слушною, адже в регіонах було обмаль боєздатних частин. Однак командир дивізії із особистих амбіційних розрахунків не бажав поступитися жодним полком. До того ж солдати дивізії, мріяли після тривалого полону повернутися до своїх домівок – почалося дезертирство та поширення більшовицьких ідей. 29 березня 1918 р. О. Жуківський призначив нового командира дивізії – генерала І. Мартинюка. Проте за підтримки німецького командування, В. Зелінський ще місяць тримався на своїй посаді, що викликало невдоволення особового складу [3, 218].

Сам же мемуарист вказував, що його відставка приголомшила всю дивізію й була сприйнята козаками негативно. В якості доказу наведено телеграму від 3-го полку. «Отаманна старшина й козаки 3-го українського ім. полк. Богуна полку з великою тугою вислухали повідомлення, що Ви, Батьку Отамане, залишаєте нашу дивізію... заходи ворогів і нерозумне поводження деяких братів зробили своє... Спочиньте, Батьку, й будьте певні, що третій полк до кінця виконає свій обов'язок перед Вітчизною» [1, 70].

У мемуарах також чітко вказано, що німці неодноразово протягом квітня пропонували В. Зелінському своєю дивізією розігнати «ганебний уряд» Центральної Ради [1,65]. Генерал у спогадах жалкував, що не наважився

тоді на цей крок: «У моїй совісті почалися докори, що я натхнений до нашої влади здисциплінованістю, не послухав проекту німців, зробити переворот... В мене була якась пошана до нашої влади і до Центральної Ради...а все ж, я відчув, що зробив історичну похибку» [1, 71].

У ніч з 26 на 27 квітня 1918 р., напередодні гетьманського перевороту, німці роззброїли дивізію Синьожупанників, адже вважали, що вона може виступити на захист Центральної Ради. Особовий склад дивізії незабаром демобілізовано, тому перевірити його боєздатність так і не вдалося.

В. Зелінський схвально поставився до гетьманського перевороту, що повалив «нікчемний уряд» соціалістів. В роззброєнні синьожупанників він звинувачує не кайзерівське командування, а знову ж таки О. Жуківського, пояснюючи, що німці лише підтримали цю ідею військового міністра – готуючись до повалення Центральної Ради, вони були зацікавлені, щоб уряд УНР залишився взагалі без війська [1, 75]. Завершуючи свої спогади,

автор наголошує, що чимало офіцерів колишньої дивізії Синьожупанників залишилися вірними присязі, і в нових політичних умовах продовжили визвольну боротьбу, як в армії Директорії, так і в еміграції.

Таким чином, спогади генерала В. Зелінського не зважаючи на суб'єктивне сприйняття мемуаристом багатьох подій, є важливим джерелом не лише з історії українського військового формування останніх місяців Центральної Ради, а й свідченням про побут українських полонених в німецьких таборах, взаємовідносини між урядом УНР та німецькою військовою адміністрацією напередодні гетьманського перевороту 1918 року.

Список використаних джерел

1. Зелінський В. Синьожупанники / Віктор Зелінський. — Берлін : Українське Національне Об'єднання в Німеччині, 1938. — 76 с.
2. Омельченко Т. Мої спогади про Синіх // За Державність. — Варшава, 1937. — Ч. 7. — С. 57—66.
3. Тинченко Я. Українські збройні сили, березень 1917 р. – листопад 1918 р. (організація, чисельність, бойові дії) / Ярослав Тинченко. — К. : Темпора, 2009. — 480 с.

VLADYSLAV PARKHOMENKO
Mykolaiv

MEMORIES OF GENERAL V. ZELINSKY AS A SOURCE ON THE HISTORY OF THE BLUE GREATCOATS DIVISION

The article, based on the memoirs of General V. Zelinsky, presents the history of the Ukrainian military formation of the Central Rada period, the Blue Greatcoats Division. The reliability of the information in the memoirs is analyzed.

Key words: General Zelinsky, memories, Blue Greatcoats division, German military administration.

ВЛАДИСЛАВ ПАРХОМЕНКО
г. Николаев

ВОСПОМИНАНИЯ ГЕНЕРАЛА В. ЗЕЛИНСКОГО КАК ИСТОЧНИК ПО ИСТОРИИ ДИВИЗИИ СИНЕЖУПАННИКОВ

В статье на основании мемуаров генерала В. Зелинского представлена история украинского военного формирования Центральной Рады – дивизии Синезупанников. Проанализирована достоверность приводимой в воспоминаниях информации.

Ключевые слова: генерал Зелинский, воспоминания, дивизия Синезупанников, немецкая военная администрация.

Стаття надійшла до редколегії 01.06.2017